

POVIJESNO-PRAVNI VID STALNE SLUŽBE ČITAČA I AKOLITA (KAN. 230, § 1)

Lucija BOLJAT

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
lucebabic1@gmail.com

Sudjelovanje vjernika laika u posvetiteljskoj službi Crkve ima svoj temelj u krštenju i potvrdi, a za mnoge i ženidbi. U radu se nastoji prikazati kratak povijesni pregled nastanka službe čitača i akolita od ranokršćanskih izvora, njihove dostupnosti vjernicima laicima, sve do postupnog isključivanja i pasivnog položaja laika u Crkvi. U 4. stoljeću liturgijske službe čitača i akolita postupno postaju jedan od nižih redova, kao obvezatna etapa prema svećeničkom ređenju. Drugi vatikanski koncil obnovom slike Crkve donosi promjene u položaju vjernika laika. Zaokret od klerikalizma i pasivne uloge vjernika laika prema njihovu sudjelovanju u trostrukoj Kristovoj službi, poslanju i nezaobilaznoj zadaći u Crkvi vidljiv je u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila (napose SC, LG, AA), koji su bitno utjecali na izradu novog Zakonika kanonskog prava. Autorica u radu analizira odredbu Zakonika kanonskog prava iz 1983. godine o stalnim službama čitača i akolita, koje se podjeljuju laicima muškarcima prema propisanom bogoslužnom obredu (kan. 230, § 1). Na razne se načine tražilo opravdanje za isključivanje žena iz stalne službe čitača i akolita, međutim ne nalazi se dostatno opravdanje na teološkom i pravnom području te je riječ o neopravdanoj diskriminaciji. Uvidjevši potrebu Crkve, papa Franjo proglasio je 10. siječnja 2021. godine motuproprij Spiritus Domini, kojim je promijenio odredbu kan. 230, § 1, otvorivši mogućnost da se laicima, bilo muškarcima bilo ženama, mogu podijeliti stalne službe čitača i akolita.

KLJUČNE RIJEČI: posvetiteljska služba Crkve, stalna služba, čitač, akolit, vjernik laik, Spiritus Domini

Uvod

U zajednici vjernika liturgija je oduvijek bila središte okupljanja, življenja vjere i zajedništva te izvor iz kojeg proistječe sva snaga crkvene zajednice. Kao dionici općeg sve-

ćeništva vjernici laici svoje mjesto u Crkvi i svoje poslanje imaju na temelju primljenog krštenja i potvrde zbog čega su pozvani s ministerijalnim svećeništvom sudjelovati na istom i jedinstvenom Kristovu svećeništvu, a to znači i poslanju. Vjernici laici u posvetiteljskoj službi Crkve (*munus sanctificandi*) imaju vlastiti udio sudjelujući na svoj način u bogoslužnim slavljinama preuzimajući i vršeći, prema pravnim propisima, određene crkvene službe i zadaće. U povijesti Crkve pravni položaj vjernika laika i njihov udio u liturgiji bio je podložan velikim promjenama. Stoga se u prvom dijelu rada ukratko prikazuje povijesni pregled razvoja liturgijskih službi čitača i akolita od početka do važećeg zakonodavstva. Uz razvoj crkvenih službi nužno je prikazati pravni položaj vjernika laika u Crkvi, koji se mijenjao od njihove djelatne aktivnosti do pasivnosti, podložnosti klericima i ograničenjima u obnašanju crkvenih službi i zadaća.

Liturgijska obnova pokrenuta na Drugome vatikanskom koncilu naglašava djelatno sudjelovanje vjernika laika kao i poticanje njihove svijesti o vlastitim zadaćama u liturgijskom slavlju. Važeći Zakonik kanonskoga prava i zakonodavne promjene pape Franje ukazuju na pozitivne promjene glede položaja Kristovih vjernika laika u Crkvi i jednakoga dostojanstva. Određene problematike koje su se očitovale glede postavljanja vjernika laika u stalne službe čitača i akolita u novije vrijeme, ali i perspektive glede ostvarenja odredbe u mjesnoj Crkvi izlagat će se u drugom dijelu rada.

1. Kratak povijesni prikaz

1.1. Tisućljeće parcijalnih zbiraka (od početka Crkve do 12. stoljeća)

Jedna od važnih liturgijskih službi jest služba čitača (grč. ἀναγνώστης, lat. *lector*), koji su u prvo vrijeme Crkve imali zadaću čitati svete knjige na liturgijskim slavljinama, uključujući evanđelja kao i zadaću njihova čuvanja,¹ ali ne i njihova tumačenja. Uz službu čitača iznimno je važna i služba akolita (grč. ἀκόλουθος, lat. *sequens*), koji je ovisio od drugim službama i službenicima, obično đakona ili podđakona, kojima je pomagao u pripremi euharistijskoga slavlja.² Polazeći od patrističkih izvora, napose onih iz kojih saznajemo o liturgiji, može se reći da služba lektora, odnosno čitača (služitelja Riječi), kao i služba akolita, potječe iz ranih izvora života Crkve.

Povijesni trag o zadaći čitača u Crkvi nalazimo kod Justina³ u njegovu djelu *Apologia I* (oko 150.) u kojem opisuje nedjeljna liturgijska slavlja, međutim ne može se sa sigurnošću tvrditi da je već tada bila riječ o službi u pravom smislu riječi.⁴ Konkretniji zapis o službi čitača kao vlastitoj i stabilnoj službi nalazimo kod Tertulijana (oko 200.), koji vrlo jasno razlikuje dotičnu službu od službe biskupa, prezbitera i đakona.⁵ O uspostavi službe akolita pretpostavlja se da je to bilo u 2. stoljeću, vjerojatno u Rimu, u vrijeme pape Viktora.⁶

¹ Usp. Mario RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, vol. IV, Milano, ²1959., str. 379.

² Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, str. 382.

³ Vid: IUSTINUS, »Apologia I«, 66, *Patrologia Graeca*, vol. VI, str. 429–430.

⁴ Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, str. 377.

⁵ Vid: TERTULLIANUS, »De praescriptionibus adversus haereticos«, *Patrologia Latina*, vol. II, str. 56.

⁶ Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, str. 382.

Vrlo se rano u povijesti Crkve počeo razlikovati način povjeravanja službi i zadaća kleriku (*chirotonia*) od onih povjerenih laicima (*chirothesia*).⁷ O tome jasan spomen i potvrdu nalazimo u *Traditio apostolica*, koja navodi da povjeravanje službe čitača ne biva polaganjem ruku od strane biskupa, kao što je to slučaj kod zaređenih službenika, već činom predaje knjige od strane biskupa.⁸ Stoga su se službe laicima »podjeljivale jednostavnim izborom i postavljanjem odnosno uvođenjem u službu«⁹. Potvrdu i svjedočanstvo imamo kod Ciprijana, biskupa Kartage, koji u svojim pismima upućenima zajednici obavještava zajednicu o podijeljenim stalnim službama čitača i akolita navođenjem njihovih imena.¹⁰ Također papa Kornelije u jednom pismu upućenom svećeniku Fabiju u Antiohiji (251.) nabraja koliko u rimskoj Crkvi ima svećenika, đakona i podđakona, ali i akolita i čitača, što upućuje i na samu važnost tih službi.¹¹

Od 4. stoljeća polako službe i zadaće koje su mogli izvršavati vjernici laici prelaze na zaređene službenike Crkve. U *Statuta ecclesiae antiqua* (5. st.), doduše apokrifnom spisu, piše: »lector cum ordinatur, faciat de illo verbum episcopus ad plebem, indicans eius fidei ac vitam atque ingenium«¹². Iz spisa proizlazi podjeljivanje službe čitača, kao i službe akolita, ređenjem (*ordinatio*) što se polako uobičajilo u Crkvi. Doduše teško je tvrditi da je dotična praksa bila uobičajena u svim mjesnim Crkvama. Naime, u srednjem vijeku podjeljivanje manjih/nizih redova, među koje se ubrajaju lektorat i akolitat, shvaća se kao etapa prema primanju viših redova, premda se mogu naći pojedini slučajevi povjeravanja službi vjernicima laicima.¹³

Prvo se na području Italije, prema nekima u Rimu, od 5. stoljeća,¹⁴ počinju osnivati *scholae lectorum* uz katedralne crkve koje su pohađali »dječaci s nakanom da ih se formira za buduće crkvene službe«¹⁵, a u kojima su se poučavali u Svetom pismu i svetim znanostima.¹⁶ Takva praksa proširila se i u drugim mjesnim Crkvama, o čemu svjedoči Koncil u Vaisonu (529.) na kojem su biskupi odredili da će župnici u svoje domove primiti mlade čitače te će ih poučiti pjevanju psalama i pobrinuti se za njihovo čitanje i studiranje Svetog

⁷ Usp. Carlo FANTAPPIÈ, *Introduzione storica al diritto canonico*, Bologna, 2003., str. 31.

⁸ Usp. HIPPOLITUS ROMANUS, *Traditio apostolica*, 11.

⁹ Ante CRNČEVIĆ, »Sklad u raznolikosti liturgijskih službi«, *Bogoslovska smotra*, god. 72, br. 2-3, Zagreb, 2002., str. 342.

¹⁰ Usp. Cesare GIRAUDO, »La ministerialità della donna nella liturgia«, *La civiltà cattolica*, god. 172, br. 4098, Roma, 2021., str. 588–589.

¹¹ Usp. EUSEBIUS DI CAESAREA, »Historia Ecclesiastica«, lib. VI, 43, 11, *Patrologia Graeca*, vol. XIX, str. 621–622.

¹² »Statuta ecclesiae antiqua«, br. 8, *Les canons des conciles mérovingiens (VIe–VIIe siècles)*, (ur. Jean GAUDEMET – Brigitte BASDEVANT), vol. II, Paris, 1989., str. 353–354.

¹³ Kanonist Luciano Labanca navodi da je laicima podjeljivanje službi nižih redova bilo vezano uz davanje feudalnih povlastica, premda ne navodi izvore ni konkretne primjere takve prakse. Doduše može se na temelju naredaba Tridentskog koncila, koji je donio odredbu za zapadnu Crkvu glede primanja nižih redova, uvidjeti da je praksa u pojedinim mjesnim Crkvama bila različita. Usp. Luciano LABANCA, »Il ministero del Lettorato: prospettive storico-canoniche e sguardo sulla legislazione particolare della Conferenza Episcopale Italiana«, *Stato, Chiese e pluralismo confessionale*, Rivista telematica, br. 35, 2018., str. 4, dostupno online URL: https://d1vbhhq6ow083.cloudfront.net/contributi/Labanca.M_II_ministero.pdf (zadnje posjećeno 8. travnja 2022.).

¹⁴ Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, str. 378–379.

¹⁵ A. CRNČEVIĆ, »Sklad u raznolikosti liturgijskih službi«, str. 342.

¹⁶ Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, str. 379.

pisma.¹⁷ Slično je odredio Drugi koncil u Toledu (527. ili 531.), gdje se navodi da će dječaci koji se pripremaju za svete redove biti pod brigom biskupa te će s 18 godina slobodno odlučiti o svom budućem statusu.¹⁸ Premda se radi o pokrajinskim koncilima, na temelju njihovih odredaba i odluka možemo saznati o razvoju i uređenju službi unutar mjesnih Crkvi, koji se većinom pozivaju na tradiciju ili na dobru praksu drugih mjesnih Crkava.

S vremenom dolazi do mijenjanja zadaće čitača, od postapostolskih vremena, gdje se može spomenuti Koncil u Rimu (595.) na kojem je đakonima povjereno čitanje evanđelja, a podđakonima, ili u stanju potrebe ostalim nižim redovima, ostala čitanja.¹⁹ Time polako opada značaj službe čitača, dok se služba akolita zadržala zbog potrebe liturgijskog opsluživanja oko oltara.

Pojedinosti o stalnoj službi i trajanju etapa prema primanju hijerarhijski višeg reda nalazimo na Četvrtom carigradskom koncilu (879. – 890.) na kojem je proglašena odredba prema kojoj vjernik koji je primio tonsuru i time postao klerik, mora barem jednu godinu biti u službi čitača, kako bi potom primio viši red.²⁰ Postoji nužnost obnašanja pojedine službe određeno vrijeme kako bi se osoba pripremila i primila sljedeći red koji slijedi od nižih prema višima.²¹

U Crkvi se iskristaliziralo da se u niže redove (*ordines minores*) ubrajaju ostijarijat, lektorat, egzorcizat i akolitat, koji postaju oko 11. stoljeća redovit i obvezan *iter* za primanje viših redova (*ordines maiores*).²²

1.2. Srednjovjekovna sinteza i zalaganje za reformu kanonskoga prava

Nezaobilazan povijesni izvor kanonskoga prava je *Decretum Gratiani* (oko 1140.),²³ koji je kasnije postao dio zbirke *Corpus Iuris Canonici*. Gracijan u *Dekretu* navodi postojeće redove od nižih do viših po stupnju i hijerarhiji: »*Generaliter autem clerici nuncupantur omnes, qui in ecclesia Christi deservunt, quorum gradus et nomina sunt hec: hostiarius, psalmista, lector, exorcista, acolitus, subdiaconus, diaconus, presbiter, episcopus.*«²⁴ Može se zaključiti da su klerici oni koji služe Crkvi u jednoj od navedenih službi nižih ili pak viših redova. Dakle, nema ni jednog spomena vjernika laika, a kod podjeljivanja službi

¹⁷ Usp. Edward H. LANDON, *A Manual of Councils of the Holy Catholic Church*, vol. 2, Edinburg, 1909., str. 254.

¹⁸ Usp. E. H. LANDON, *A Manual of Councils of the Holy Catholic Church*, str. 153. Praksa povjeravanja službe čitača dječacima prouzročila je negativne posljedice na ostale niže redove: klerikalizaciju i infantilizaciju. Vidi: A. CRNČEVIĆ, »Sklad u raznolikosti liturgijskih službi«, str. 343.

¹⁹ Usp. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, str. 379.

²⁰ Usp. CONCILIUM CONSTANTINOPOLITANUM IV, »Can. 5«, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, (a cura di Giuseppe ALBERIGI – Giuseppe L. DOSSETTI – Perikles-P. JOANNOU – Claudio LEONARDI – Paolo PRODI), Bologna, 2002., str. 70.

²¹ Na Koncilu je također jasno određeno da osoba koja se tek obratila ili se tek zaredila za svećenika ne može odmah biti uzdignuta u red biskupstva. Usp. CONCILIUM CONSTANTINOPOLITANUM IV, »Can. 5«.

²² Usp. A. CRNČEVIĆ, »Sklad u raznolikosti liturgijskih službi«, str. 342.

²³ Gracijanov Dekret svojevrsna je neautentična zbirka dotadašnjih postojećih pravnih izvora kanonskog prava s uključenim elementima rimskog i germanskog prava kojima se Crkva u dotičnom vremenu služila. Možemo reći da je riječ o svojevrsnoj sintezi dotad proglašanih i probranih važećih pravnih izvora. Usp. Nikola ŠKALABRIN, *Uvod u kanonsko pravo*, Đakovo, 1994., str. 90–92.

²⁴ D. 21 c. 1.

upotrebljava se termin *ordinatio*. Zanimljivo je što se upravo na tom mjestu psalmist i čitač razlikuju kao službe. Važnost hijerarhije unutar službi vidljiv je i u odredbi kojom je nižim redovima bilo zabranjeno svjedočiti protiv onih koji imaju veće redove, jer u protivnom takvo svjedočanstvo nema vrijednosti.²⁵

Unatoč tomu što su službe vezane uz klerike, pravni izvor nam je važan, jer iz njega možemo saznati kako su se razvijale i mijenjale zadaće akolita i čitača, ali i o samom načinu primanja službe. Tako se među zadaćama akolita navode: »*a deportandis cereis, quando legendum est evangelium, aut sacrificium offerendum*«²⁶, »*sed ab archidiacono accipiat ceroferarium cum cereo, ut sciat se ad accendenda ecclesiae luminaria mancipari; accipiat et urceolum vacuum ad suggerendum vinum in eucharistiam sanguinis Christi*«²⁷. Dakle, akolit, ili, kako se u *Dekretu* kaže *svjeconoša*, osim paljenja i nošenja svijeće, posluživao je kod euharistijskog slavlja i pripravljač je euharistijsko posuđe.²⁸ Ističe se kao zadaća biskupa poučiti osobu prije ređenja o službi akolita.²⁹ S obzirom na zadaće čitača, navode se naviještaj Božje riječi i propovijedanje narodu onoga što su proroci naviještali.³⁰ Čitača nakon ređenja biskup predstavlja vjernom narodu, a potom mu vjernici predaju knjige riječima: »*Accipe et esto relator verbi Dei, habiturus, si fideliter et utiliter impleveris officium, partem cum eis, qui verbum Dei ministraverint.*«³¹

O službi čitača i akolita pronalaze se odredbe i u drugim dijelovima *Corpus Iuris Canonici*,³² međutim nema značajnijih odredaba glede dotičnih službi, već se u skladu s dotadašnjim pravnim izvorima one ponavljaju.

Povijesno i pravno gledano Tridentski koncil (1545. – 1563.) bio je vrlo važan za život Crkve, iako je konkretna primjena donesenih odredaba bila usporena i nekonstantna kroz naredna dva stoljeća.³³ Naglašava se da su službe i zadaće manjih, odnosno nižih redova određene kao pravne etape u pripremi za primanje viših redova. Iz teksta odluka toga koncila proizlazi da je u dijelu Crkve od apostolskih vremena neprekinuto sačuvan običaj podjeljivanja nižih redova, dok je u nekim mjesnim Crkvama takva praksa prekinuta, a postojali su i oni koji su smatrali da su niži redovi nepotrebni i nekorisni.³⁴ Na Koncilu je odlučeno da će svete redove od đakonata do ostarijata s vlastitim zadaćama obnašati isključivo oni koji su u te redove postavljeni (»*per constitutos*«³⁵). U situaciji da nedostaju klerici s obvezom celibata za obnašanje službe četiriju nižih redova predviđeno je da mogu biti zamijenjeni oženjenima prokušana života (*vitae probatae*), pod uvjetom da nisu dva puta oženjeni, da su prikladni za dotičnu službu i da u crkvi nose tonzuru i kle-

²⁵ Usp. C. 2 q. 7 c. 10.

²⁶ D. 21 c. 1.

²⁷ D. 23 c. 16.

²⁸ Usp. D. 25 c. 1.

²⁹ Usp. D. 23 c. 16; D. 25 c. 1.

³⁰ Usp. D. 25 c. 1.

³¹ D. 23 c. 18.

³² Na primjer: X. 1. 14. 11, X. 1. 11. 3., X. 3. 22. 15.

³³ Usp. C. FANTAPPIÈ, *Introduzione storica al diritto canonico*, str. 151.

³⁴ Usp. CONCILIIUM TRIDENTINUM, »*Sessio XXIII, Decretum de reformatione sacramenti ordinis*«, Can. 17, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, str. 750.

³⁵ CONCILIIUM TRIDENTINUM, »*Sessio XXIII, Decretum de reformatione sacramenti ordinis*«, Can. 17.

ričko odijelo.³⁶ Međutim, taj drugi dio odredbe kan. 17, gdje se otvara mogućnost da pod navedenim uvjetima u nižim redovima budu oženjeni (*coniugati*), nije se primjenjivala u praksi, moguće zbog nužnosti jasnog razlikovanja zadaća laika od onih klerika u liturgiji i kao reakcija na protestantizam.³⁷

1.3. Prva kodifikacija

Zakonik kanonskoga prava iz 1917. godine,³⁸ na tragu tadašnje ekleziologije i shvaćanja Crkve kao *societas inaequalis*, objektivno laicima nije pridavao veću pažnju te je uglavnom isključivao laike iz prava, povlastica i službi koje pripadaju klericima. Zakonik sadrži postojanu normativu o nižim i višim ili svetim redovima u kan. 949, koji određuje: »*In canonibus qui sequuntur, nomine ordinum maiorum vel sacrorum intelliguntur, presbyteratus, diaconatus, subdiaconatus; minorum vero acolythatus, exorcistatus, lectoratus, ostiariatus.*«³⁹

Unutar druge knjige Zakonika naslovljene *De personis* zakonodavac je posvetio laicima treći dio (*De laicis*), kann. 684-725, jasno smjestivši materiju nakon odredaba o klericima i redovnicima, što upućuje na to da laici nisu imali jednako dostojanstvo kao što ga zakonodavac priznaje klericima i redovnicima. Potrebno je istaknuti da se samo dva kanona u tom dijelu izravno odnose na laike, a ostali na vjernička društva. Riječ je o uvodnim kanonima u kojima se priznaje pravo laicima da mogu primati od klerika, sukladno pravnim propisima, duhovna dobra, a osobito onu pomoć koja im je potrebna za spasenje (kan. 682), te se laicima zabranjuje nositi kleričko odijelo (kan. 683).⁴⁰ Stoga zakonodavac u trećem dijelu ne govori o posebnim obvezama i pravima laika, što bi bilo logično s obzirom na sam naslov trećeg dijela.

U drugim dijelovima Zakonika uglavnom se nalaze odredbe s određenim zabranama laicima (kann. 119, 166, 1263, 1342, § 2; 1931, 2390, § 2), među kojima je zabrana propovijedati u crkvama. Također je postojala zabrana laicima dirati liturgijsko posuđe, koje je bilo

³⁶ Usp. CONCILIUM TRIDENTINUM, »*Sessio XXIII, Decretum de reformatione sacramenti ordinis*«, Can. 17.

³⁷ Usp. Claudia IZZI, *La partecipazione del fedele laico al munus sanctificandi: i ministeri liturgici laicali*, Roma, 2001., str. 81. Autorica navodi kao posljedicu navedenoga da su vjernici laici u 17. i 18. stoljeću tražili svoj prostor i mogućnosti liturgijskih službi unutar bratovština. Poznato je da su se bratovštine u pojedinim krajevima različito razvijale. Tako u Hrvatskoj bratovštine kao vjernička društva vjernika laika postoje od 12. st., gdje su laici nalazili mogućnost vršenja liturgijskih službi. Naime, »Bratovštine su imale posebnu odjeću, a bratimi su ih oblačili prigodom crkvenih svečanosti, o blagdanu svoga zaštitnika te u euharistijskim, svećkim ili pak pokorničkim procesijama (...) Pravilima je bilo određeno koje će se molitve i kada moliti ili koje pjesme pjevati. Na taj su način bratovštine bile nositeljice i širiteljice pučkih pobožnosti, njegovale su crkveno pučko pjevanje«, Stjepan KOŽUL, »Povijesni pogled na vjernička društva – tradicija i ostvarenja«, *Vjernici, društva, pokreti. Zbornik radova IV. međunarodnog znanstvenog simpozija crkvenih pravnika u Zagrebu*, 29. – 30. listopada 2010. (ur. Josip ŠALKOVIĆ), Zagreb, 2011., str. 34.

³⁸ Usp. *Codex Iuris Canonici*, Pii X P. M. iussu digestus, Benedicti P. XV. auctoritate promulgatus, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 9, pars II, Città del Vaticano, 1917., str. 11–456; hrvatsko izdanje: *Kodeks kanonskog prava*, uređen po odredbi Svetog Oca Pape Pija X., proglašen po nalogu Pape Benedikta XV., Zagreb, 2007. (dalje: CIC–1917.).

³⁹ Za komentar na hrvatskom jeziku vidi: Ante CRNICA, *Priručnik kanonskog prava Katoličke Crkve*, Zagreb, 1945., str. 182.

⁴⁰ Usp. A. CRNICA, *Priručnik kanonskog prava Katoličke Crkve*, str. 143.

u uporabi na svetoj misi, prije njegova pranja, odnosno purifikacije, što čine klerici višeg reda (kan. 1306, §§ 1-2).⁴¹ Iz navedenoga posljedično jasno proizlazi tadašnja klerikalizacija liturgije, isključivanje vjernika laika iz posvetiteljske službe Crkve te u konačnici njihov pasivan položaj u Crkvi i ovisnost o klericima.

Zanimljivo je uočiti da je Zakonik iz 1917. godine između laika, muškaraca i žena, postavio razlike i nejednak odnos. Takvu sliku možemo uočiti na temelju odredbe kan. 1262, §§ 1-2, u kojem se preporuča fizička odijeljenost žena od muškaraca u crkvi, ali i iz odredbe o poslužitelju svećeniku kod slavlja svete mise. Naime, određeno je da poslužitelj ne smije biti ženska osoba, osim iznimno i pod uvjetom da ne pristupa k oltaru i da odgovara iz udaljenosti.⁴² Ne može se ne uočiti razlika između aktivnog djelovanja poslužitelja muškarca, za kojeg se određuje da dvori, odnosno poslužuje (*inserviat*) svećenika kod svete mise, što proizlazi iz § 1 navedenog kanona, od iznimne situacije kada je poslužitelj ženska osoba.⁴³ Odredbe Zakonika iz 1917. godine odražavaju ekleziologiju tadašnjeg vremena kada se rad na prvoj kodifikaciji odvijao, stoga ih jedino u kontekstu navedenog vremena možemo razumjeti i tumačiti.

1.4. Drugi vatikanski koncil i rad na reviziji Zakonika

Papa Ivan XXIII. najavio je 25. siječnja 1959. godine, na blagdan obraćenja sv. Pavla, da će sazvati prvu rimsku sinodu, potom opći koncil i ujedno obnoviti Zakonik kanonskog prava.⁴⁴ Doista ekleziologija Drugoga vatikanskog koncila (1962. – 1965.), kao i proizašla obnova liturgije, nisu »trpjele« odredbe Zakonika iz 1917. koje su tada bile na snazi.

Zaokret od klerikalizma i pasivne uloge vjernika laika prema njihovu sudjelovanju u trostrukoj Kristovoj službi, poslanju i nezaobilaznoj zadaći u Crkvi vidljiv je u dogmatskoj konstituciji o Crkvi *Lumen gentium* kao i u dekretu o apostolatu laika u Crkvi i u svijetu *Apostolicam actuositatem*.⁴⁵ Vjernici laici mogu biti na različite načine »pozvani na neposrednije sudjelovanje s apostolatom hijerarhije (...) imaju sposobnost da od hijerarhije budu uzeti da vrše za duhovnu svrhu neke crkvene službe«⁴⁶ a »koje su više vezane uz službu pastira: tako

⁴¹ Usp. *Isto*, str. 250; Ivan ŠAŠKO, »Služba izvanrednog služitelja pričesti: smisao i ostvarenje«, *Živo vrelo*, god. 25, br. 8, Zagreb, 2008., str. 12.

⁴² CIC-1917., can. 813, § 2: »*Minister Missae inserviens ne sit mulier, nisi, deficiente viro, iusta de causa, eaque lege ut mulier ex longinquo respondeat nec ullo pacto ad altare accedat.*«

⁴³ Prema autorima prvo je Koncil u Laodiceji (365.) odredbom zabranio vjernicima laicima da dijele pričest i da se približe oltaru, a Sinoda u Parizu (829.) donijela je ograničenja glede sudjelovanja laika u liturgijskim činima zabranjujući posebno ženama pristup prezbiteriju. Vidi: Pier Virginio AIMONE, »La partecipazione dei laici alla potestà sacra nella storia del diritto canonico«, *I laici nella ministerialità della Chiesa. XXVI Incontro di Studio Centro Dolomiti »Pio X« – Borca di Cadore 28 giugno – 3 luglio 1999* (a cura GRUPPO ITALIANO DOCENTI DI DIRITTO CANONICO), Milano, 2000., str. 33; Alberto PERLASCA, »I laici e il *Munus sanctificandi Ecclesiae*«, *I laici nella ministerialità della Chiesa. XXVI Incontro di Studio Centro Dolomiti »Pio X« – Borca di Cadore 28 giugno – 3 luglio 1999*, str. 233–234.

⁴⁴ Usp. IOANNES XXIII, »Sollemnis allocutio ad E.mons. P. Cardinales in Urbe praesentes«, 25. I. 1959., *Acta Apostolicae Sedis*, god. 51, Città del Vaticano, 1959., str. 68–69.

⁴⁵ Usp. CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, »Decretum *Apostolicam actuositatem*«, 18. XI. 1965., br. 2, 10, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 59, Città del Vaticano, 1966., str. 837–864 (dalje: AA).

⁴⁶ CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, »Constitutio dogmatica *Lumen gentium*«, 21. XI. 1964., br. 33, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 57, Città del Vaticano, 1965., str. 5–75 (dalje: LG).

izlaganje kršćanske doktrine, neke liturgijske čine, brigu za duše⁴⁷. Konstitucija o liturgiji *Sacrosanctum concilium*, koja promatra Crkvu kao liturgijsku zajednicu, ističe da su službe čitača i druge liturgijske službe prave liturgijske službe, a oni koji ih vrše »neka svoju ulogu vrše tako iskrenom pobožnošću i urednošću kakva pristoji tako važnoj službi i kakvu Božji narod od njih s pravom traži« te ih treba »poučiti da svoje uloge obavljaju pravilno i skladno«⁴⁸. Kako bi se novine proizašle iz dokumenata održanog Koncila provodile u praksi, nužno je bilo ne prilagoditi, već reformirati postojeće odredbe kanonskog zakonodavstva.

Za vrijeme rada na izradi novog Zakonika kanonskog prava,⁴⁹ papa Pavao VI., nakon što se posavjetovao s biskupskim konferencijama, proglasio je 15. kolovoza 1972. godine motuproprij *Ministeria quaedam*,⁵⁰ kojim je donio novo uređenje nižih redova u latinskoj Crkvi ukidajući važeće odredbe Zakonika iz 1917. godine. Budući da niži redovi nisu božanskog utemeljenja, mogu biti ustanovljeni, promijenjeni ili ukinuti već prema potrebama crkvene zajednice u određenom vremenu. Upravo u tom duhu, a pozivajući se na tradiciju Crkve, papa Pavao VI. ukinuo je podjeljivanje tonzure kojom se postajalo klerikom, izrijeckom određujući da se s primanjem svetog reda đakonata postaje klerikom.⁵¹ Ukinut je pojam *niži redovi* naredivši uporabu pojma *služba (ministeria)*,⁵² određivši da se službe mogu povjeriti vjernicima laicima i da nisu više pridržane klericima.⁵³ U skladu s tradicijom Crkve u zakonodavnom tekstu jasno se rabi riječ *postavljanje (institutio)* za službe koje se podjeljuju vjernicima laicima, od onih koje se podjeljuju klericima *ređenjem (per ordinationem)*, što je zakonodavac izrijeckom naglasio u uvodnom dijelu motuproprija.⁵⁴ Međutim, na tragu dotadašnje djelomično sačuvane tradicije za stalne službe čitača i akolita određeno je da se postavljanje u te službe pridržava muškarcima: »*Institutio Lectoris et Acolythi, iuxta venerabilem traditionem Ecclesiae, viris reservatur.*«⁵⁵ Navedena odredba »izazvala je već tada negodovanja jer se očekivalo da će se kroz te službe vjernici laici, bez razlike među spolovima, moći uključiti u bogoslužje Crkve«,⁵⁶ što je u konačnici otežalo percepciju službi čitača i akolita kao službi koje se mogu podijeliti laicima. Štoviše u praksi se redovito stalne službe čitača i akolita podjeljuju kandidatima koji su u formaciji za svete redove đakonata i prezbiterata kao »svojevrsni 'prijelazni' stupanj prema redovitima, a pod vidom 'pripreme' za buduću službu«⁵⁷.

⁴⁷ AA 24.

⁴⁸ CONCILIIUM OECUMENICUM VATICANUM II, »Constitutio *Sacrosanctum Concilium*«, 4. XII. 1963., br. 29, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 56, Città del Vaticano, 1964., str. 97–138 (dalje: SC). Usp. SC 14, 79.

⁴⁹ Rad na reviziji Zakonika kanonskoga prava trajao je od 1966., a sama redakcijska faza odredbe kan. 230 jedanaest godina. Više o samom radu na Zakoniku i shemama kan. 230 vidi: C. IZZI, *La partecipazione del fedele laico al munus sanctificandi: i ministeri liturgici laicali*, str. 92–96.

⁵⁰ Usp. PAULUS PP. VI, »Motu proprio *Ministeria Quaedam*«, 15. VIII. 1972., *Acta Apostolicae Sedis*, god. 64, Città del Vaticano, 1972., str. 529–534 (dalje: MQ).

⁵¹ Usp. MQ I.

⁵² Terminološko pojašnjenje pojma vidi: Josip ŠALKOVIĆ, »Sudjelovanje vjernika laika u posvetiteljskoj službi Crkve (kan. 230)«, *Bogoslovska smotra*, god. 74, br. 1, Zagreb, 2004., str. 268; Agostino MONTAN, »*Ministeria, munera, officia*. I laici titolari di uffici e di ministeri (cann. 228, 230, 274): precisazioni terminologiche«, *I laici nella ministerialità della Chiesa. XXVI Incontro di Studio Centro Dolomiti »Pio X« – Borca di Cadore 28 giugno – 3 luglio 1999*, str. 99–134.

⁵³ Usp. MQ III.

⁵⁴ Usp. MQ, *Uvod*.

⁵⁵ MQ VII.

⁵⁶ A. CRNČEVIĆ, »Sklad u raznolikosti liturgijskih službi«, str. 350–351.

⁵⁷ Ivica ŽIŽIĆ, »Akoliti – služitelji u Službi Božjoj«, *Živo vrelo*, god. XXV, br. 8, Zagreb, 2008., str. 7.

U motupropriju se također navode vlastite zadaće čitača i akolita, određuje način pripremanja za službu i njihova podjeljivanja.⁵⁸ Važno je istaknuti da je papa Pavao VI. ukinuo u latinskoj Crkvi viši red poddakonata, a njegove dužnosti povjerio čitaču i akolitu.⁵⁹ Unatoč problematici odredbe VII. s obzirom na nejednakost vjernika laika i nemogućnosti da ženama budu podijeljene stalne službe, Pavao VI. tim je motuproprijem učinio znakovitu i značajnu reformu u kanonskom pravu i životu Crkve u duhu Drugoga vatikanskog koncila.

2. Stalna služba čitača i akolita u važećem Zakoniku

Proglašeni *Zakonik kanonskog prava* iz 1983. godine⁶⁰ kao posljednji dokument Drugoga vatikanskog koncila,⁶¹ nastojao je prenijeti koncilna načela u pozitivne pravne odredbe. Odredba o sudjelovanju vjernika laika u posvetiteljskoj službi Crkve smještena je u drugu knjigu Zakonika, naslovljenu *Božji narod*, Dio I. *Vjernici*, Naslov II. *Obveze i prava vjernika laika*.⁶² Zakonodavac tako u kan. 230 govori o službenicima koji su u službu postavljeni liturgijskim obredom (§ 1), te o službenicima kojima je povjerena neka zadaća na određeno vrijeme (§§ 2-3).⁶³ U okviru istraživanja isključivo će se analizirati dio odredbe o stalnoj službi čitača i akolita.⁶⁴

2.1. Opća odredba (kan. 230, § 1)

Zakonodavac je za stalne službe čitača i akolita odredio sljedeće: »Laici muškarci, koji imaju dob i vrline određene odlukom biskupske konferencije, mogu se po propisanom bogoslužnom obredu za stalno uzeti u službe čitača i akolita; ipak, to podjeljivanje služba

⁵⁸ Vidi: MQ V, VI, VIII, IX.

⁵⁹ Usp. MQ IV.

⁶⁰ Usp. »*Codex Iuris Canonici*, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus«, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 75, pars II, Città del Vaticano, 1983., str. 1–317; hrvatski prijevod: *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorima, Zagreb, 1996. (dalje: ZKP-1983.).

⁶¹ Usp. Franjo kard. KUHARIĆ, »Popratna riječ«, *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorima.

⁶² U odnosu na prijašnji Zakonik lako je uočiti dvije promjene. Prva se promjena odnosi na naslov druge knjige *Božji narod*, a druga u sistematizaciji materije druge knjige. Naime, »jasno naglašava da temeljni subjekt crkvenog života nije ni klerik, ni hijerarhija, nego kršćanin, sa sposobnošću za konkretne suodgovornosti, a ne samo za poslušnost i stegu; s druge pak strane, jasno je naglašeno da su služba i vlast bitno uređeni s duhom »služenja«, na dobro vjernika i spasenje duša«, Nikola ŠKALABRIN, *Božji narod*, Đakovo, 2009., str. 2.

⁶³ Svaka crkvena služba ima jednako dostojanstvo, a poredak unutar kan. 230 stavlja na vidjelo »dva različita modela vršenja općeg svećeništva vjernika laika: službe regulirane u §§ 1 i 2 predviđaju vršenje *munus sanctificandi* komplementarnim s obzirom na ono od posvećenih službenika, dok § 3 govori o zadaćama koje je moguće vršiti samo u slučaju nedostatka (zamjene) posvećenih službenika«, J. ŠALKOVIĆ, »Sudjelovanje vjernika laika u posvetiteljskoj službi Crkve (kan. 230)«, str. 269. Usp. C. IZZI, *La partecipazione del fedele laico al munus sanctificandi: i ministeri liturgici laicali*, str. 97–123.

⁶⁴ Za komentar kan. 230 na hrvatskom jeziku vidi: Jure BRKAN, »Dioništvo vjernika laika u Kristovoj svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj službi (kan. 228–230)«, *Služba Božja*, god. 43, br. 2–4, Split, 2003., str. 80–90; J. ŠALKOVIĆ, »Sudjelovanje vjernika laika u posvetiteljskoj službi Crkve (kan. 230)«, str. 263–288; Josip ŠALKOVIĆ, *Obveze i prava vjernika laika (kann. 224–231). Poslanje i djelovanje*, Zagreb, 2009., str. 125–145.

ne daje im pravo na crkveno uzdržavanje ili naknadu« (kan. 230, § 1)^{65, 66}. Iz samoga teksta proizlazi nekoliko važnih elemenata: stalnost službe (*stabilter*), važnost donošenja odredaba krajevnog prava, liturgijski obred podjeljivanja službe i pitanje uzdržavanja ili naknade⁶⁷ za vršenje službe.

Stalnost službi predviđa »permanentno služenje na koje se Crkva može osloniti, uspostavljaju se po liturgijskom obredu, javnom i svečanom, iz kojeg proizlaze međusobne obveze, potvrđene između Crkve i postavljenog službenika«⁶⁸. Upravo »liturgijski obred označava pravni trenutak u kojem kandidat biva za stalno uzet od Crkve kao službenik«⁶⁹, međutim time se ne mijenja pravni status vjernika laika u Crkvi.⁷⁰ Može se zaključiti da aktualizacija same odredbe ovisi o liturgijskom obredu, prema kojemu se podjeljuju stalne službe čitača i akolita, a u tom pogledu *Opća uredba Rimskog misala* jasno ističe da te službe trebaju biti podijeljene *rite institutus*.⁷¹

Kako bi se odredile vlastite zadaće stalnih službi čitača i akolita, nužno je uz odredbe Zakonika kanonskog prava imati u vidu liturgijske knjige kao i moguće odredbe krajevnog prava gdje postoje. Među vlastite zadaće čitača ulazi služba čitanja Svetog pisma na liturgijskom skupu, izuzev evanđelja. U slučaju odsutnosti đakona na početku mise može čitač nositi evanđelistar; ako nema psalmista, može navijestiti pripjevni psalam; ako nema đakona, može predmoliti nakane opće molitve;⁷² u nedjeljnim slavljinama u odsutnosti prezbitera može predsjedati slavljinama riječi.⁷³ Među vlastite zadaće akolita, koji se postavlja za službu oltara i za pomoć svećeniku i đakonu u njihovoj službi, ubrajaju se: pripravljanje oltara i posvećenog posuda; u ulaznoj procesiji slavlja može nositi križ; tijekom slavlja može prezbiteru ili đakonu donijeti knjigu,⁷⁴ pod određenim okolnostima izvanredni je djelatelj euharistije bilo unutar slavlja bilo izvan slavlja;⁷⁵ u izvanrednim okolnostima može javno izložiti Presveto i

⁶⁵ Pravni izvori odredbe su: MQ III, VII i XII.

⁶⁶ *Zakonik kanona istočnih Crkava* nema usporedni kanon o stalnim službama čitača i akolita jer je zadržao tradicionalnu razliku između nižih i viših redova, gdje su te službe pridržane nižim klericima (kan. 327). Laicima se jedino mogu povjeriti neke liturgijske službe kao privremene ili izvanredne službe (kan. 403, §§ 1-2). Usp. »*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus«, *Acta Apostolicae Sedis*, god. 82, br. 11, Città del Vaticano, 1990., str. 1033–1364; hrvatski prijevod: *Zakonik kanona istočnih Crkava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorima, Zagreb, 1996. Za komentar vidi: C. IZZI, *La partecipazione del fedele laico al munus sanctificandi: i ministeri liturgici laicali*, str. 124–144.

⁶⁷ Premda se izričito određuje da samo podjeljivanje stalne službe čitača i akolita ne daje pravo na nagradu, kanonist Josip Šalković ističe da se odredbu ne smije interpretirati »apsolutno ili pak zabranjujuće«. J. ŠALKOVIĆ, *Obveze i prava vjernika laika (kan. 224-231). Poslanje i djelovanje*, str. 133.

⁶⁸ J. ŠALKOVIĆ, »Sudjelovanje vjernika laika u posvetiteljskoj službi Crkve (kan. 230)«, str. 269.

⁶⁹ *Isto*, str. 270.

⁷⁰ Usp. C. IZZI, *La partecipazione del fedele laico al munus sanctificandi: i ministeri liturgici laicali*, str. 99–100.

⁷¹ *Opća uredba Rimskog misala* nakon drugog dopunjenog i korigiranog izdanja (1975.) (dalje: ²IGMR), preuređena je i izdana je 2000. treće tipsko izdanje (dalje: ³IGMR). Treba imati u vidu i *Rimski pontifikal* glede postavljanja čitača i akolita.

⁷² Usp. ²IGMR, br. 66, 148–151; ³IGMR, br. 99, 194–198.

⁷³ Usp. CONGREGATIONE PRO CULTU DIVINO, »Directorium 'Christi Ecclesia' de celebrationibus domicalibus absente presbytero«, 30. god. 24, *Notitiae*, Città del Vaticano, 1988., str. 366–378.

⁷⁴ Usp. ²IGMR, br. 142–147; ³IGMR, br. 187–193; CONGREGATIONE PER IL CULTO DIVINO E LA DISCIPLINA DEI SACRAMENTI, *Istruzione Redemptionis sacramentum su alcune cose che si devono osservare ed evitare circa la Santissima Eucaristia*, Milano, 2004., br. 119, 155.

⁷⁵ Usp. ZKP-1983., kan. 910, § 1.

poslije ga pohraniti, ali bez blagoslova;⁷⁶ u slučaju potrebe može nositi popudbinu s dozvolom župnika, župnog vikara, kapelana ili poglavara;⁷⁷ može predsjedati nedjeljnim slavljinama bez prisutnosti svećenika.⁷⁸ Riječ je o službi koja »nije uspostavljena kao zamjenska služba, niti kao ispunjavanje eventualnih funkcionalnih potreba bogoslužja, nego kao vlastita i stalna služba, vazda u odnosu prema drugim liturgijskim službama«⁷⁹.

Unatoč naglašavanju istog dostojanstva i položaja žena i muškaraca, nalazimo se pred jedinim mjestom u Zakoniku, gdje se čini razlika između muškaraca laika i žena laikinja, isključujući žene kao moguće kandidate za podjeljivanje stalnih službi čitača i akolita. Već je spomenuto da je pravni izvor kan. 230, § 1, motuproprij *Ministeria quaedam*, koji je sadržavao sličnu odredbu, te da je odredba već tada izazvala negodovanja. Premda se na razne načine tražilo opravdanje važeće formulacijske odredbe za isključivanje žena iz stalnih službi, ipak se ne nalazi dostatno opravdanje na teološkom i pravnom području, a odredba stvara nesklad unutar kanonskog prava te je uistinu riječ o neopravdanoj diskriminaciji.⁸⁰ Riječ je o iznimci pravne naravi, koju vrhovni crkveni zakonodavac može izmijeniti novom odredbom.⁸¹

2.2. Krajevno pravo

Opći je zakonodavac određivanje kriterija sposobnosti kandidata (»dob i vrline«) izričito prepustio mjerodavnosti biskupske konferencije.⁸² U skladu s time Hrvatska biskupska konferencija, u dopunskoj odredbi iz 1994. godine⁸³, odredila je sljedeće: »Muževi laici mogu se uzeti u stalnu službu čitača i akolita uz sljedeće uvjete: 1) da su navršili 25 godina života; 2) da provode uzoran kršćanski život; 3) da su na način propisan od dijecezanskog biskupa stekli prikladnu formaciju za uspješno vršenje tih službi«⁸⁴. Tom odredbom ističe se pravo i obveza koja pripada dijecezanskim biskupima glede određivanja prikladnih formativnih programa za službe čitača i akolita. Formacija mora obuhvatiti teološku, liturgijsku, pastoralnu i duhovnu dimenziju,⁸⁵ a »može poprimiti različite modele: akademski,

⁷⁶ Usp. ZKP-1983., kan. 943.

⁷⁷ Usp. ZKP-1983., kan. 911, § 2.

⁷⁸ Usp. CONGREGATIONE PRO CULTU DIVINO, »Directorium 'Christi Ecclesia' de celebrationibus domicalibus absente presbytero«, 30.

⁷⁹ I. ŽIŽIĆ, »Akoliti – služitelji u Službi Božjoj«, str. 7.

⁸⁰ Vidi: C. IZZI, *La partecipazione del fedele laico al munus sanctificandi: i ministeri liturgici laicali*, str. 171–176; Silvia RECCHI, »I ministeri dell'accollato e del lettore riservati agli uomini. Il ruolo della donnane ministeri laicali«, *I laici nella ministerialità della Chiesa. XXVI Incontro di Studio Centro Dolomiti »Pio X« – Borca di Cadore 28 giugno – 3 luglio 1999*, str. 298–300; J. ŠALKOVIĆ, »Sudjelovanje vjernika laika u posvetiteljskoj službi Crkve (kan. 230)«, str. 286.

⁸¹ Usp. J. BRKAN, »Dioništvo vjernika laika u Kristovoj svećeničkoj, proročkoj i kraljevskoj službi (kan. 228–230)«, str. 84.

⁸² Usp. ZKP-1983, kan. 230, § 1.

⁸³ Hrvatska biskupska konferencija prihvatila je dopunske odredbe Biskupske konferencije Jugoslavije od 9. studenog 1984.

⁸⁴ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, »Dopunske odredbe Hrvatske biskupske konferencije uz Zakonik kanonskog prava«, *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, god. 1, br. 2, Zagreb, 1994., str. 7.

⁸⁵ Usp. Augusto BERGAMINI, *Il ministero del lettore e dell'accollito*, Milano, 2004., str. 17–21, 24–27. Autor zasebno izlaže o formaciji za stalnu službu čitača od formacije za stalnu službu akolita.

u kojem prevladava teološka formacija na razini sveučilišta ili pak model kompatibilne formacije prilagođen uvjetima života (tečajevi)⁸⁶.

3. Reforma kan. 230, § 1 kao povratak ranokršćanskoj tradiciji

3.1. Okolnosti i poticaji k reformi

Zbog cjelovitosti pregleda novijeg razvoja kanonskog prava potrebno je imati u vidu okolnosti i rasprave na razini opće Crkve, koje su prethodile i utjecale na reformu odredbe kan. 230, § 1.⁸⁷ Neizostavno je stoga spomenuti Postsinodalnu apostolsku pobudnicu *Christifideles laici*, koju je Ivan Pavao II. objavio nakon održane Biskupske sinode 1987. o *Pozivu i poslanju laika u Crkvi i svijetu*.⁸⁸ U toj apostolskoj pobudnici posebna je pozornost posvećena ženama laikinjama, njihovu položaju i ulozi te sudjelovanju u životu Crkve bez ikakve diskriminacije (usp. br. 49–52). Štoviše ističe se da je »nužno od teorijske spoznaje o aktivnoj i odgovornoj prisutnosti žene u Crkvi prijeći njezinom praktičnom ostvarenju«⁸⁹. Naime, tijekom spomenute Sinode bila je prisutna rasprava o lektoratu i akoliatu kao stalnim službama namijenjenim vjernicima laicima muškarcima, gdje je dio sinodskih otaca predložio da se važeća odredba izmijeni vodeći računa o običaju mjesnih Crkava.⁹⁰ U skladu s prijedlogom sastavljeno je posebno povjerenstvo koje je imalo zadaću raspraviti o mogućnosti izmjene odredbe i dublje proučiti postojeće probleme oko povjeravanja službi vjernicima laicima.⁹¹

Papinsko vijeće za tumačenje zakonodavnih tekstova dalo je 1992. godine pojašnjenje, koje je potvrdio papa Ivan Pavao II., s obzirom na § 2 odredbe kan. 230 da svi laici, kako muškarci tako i žene, mogu vršiti privremenu službu kod oltara.⁹² S obzirom na formulaciju pitanja kao i na odgovor, stječe se dojam kao da je Papinsko vijeće izbjeglo suočiti se s konkretnom polemikom i prikloniti dijelu mišljenja onih koji opravdavaju isključenje žena iz stalne službe čitača i akolita, pozivajući se na druge mogućnosti i otvorenosti za vršenje ostalih liturgijskih službi.⁹³

⁸⁶ J. ŠALKOVIĆ, »Sudjelovanje vjernika laika u posvetiteljskoj službi Crkve (kan. 230)«, str. 283. O modelima, dimenzijama i odgovornim subjektima formacije vidi: Pierantonio PAVANELLO, »Selezione, formazione e retribuzione dei laici«, *I laici nella ministerialità della Chiesa. XXVI Incontro di Studio Centro Dolomiti »Pio X« – Borca di Cadore 28 giugno – 3 luglio 1999*, str. 273–280.

⁸⁷ U radu se ograničavamo na predstavljanje pojedino odabranih nastojanja glede promjene kan. 230, § 1, kao i njihova ishoda.

⁸⁸ Biskupska sinoda bila je svojevrsna refleksija na ostvarenja i izazove glede poziva i poslanja vjernika laika, radnika u »vinogradu«, 20 godina nakon Drugoga vatikanskog koncila. Usp. IVAN PAVAO II., *Christifideles laici – Vjernici laici. O pozivu i poslanju laika u Crkvi i svijetu*, Uvod, Zagreb, 1997., str. 5 (dalje: ChL).

⁸⁹ ChL, br. 51.

⁹⁰ Vidi: S. RECCHI, »I ministeri dell'accollato e del lettorato riservati agli uomini. Il ruolo della donnanee ministeri laicali«, str. 299–302.

⁹¹ Usp. ChL, br. 23.

⁹² Usp. PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, »Responsio ad propositum dubium *Utrum in munera de servitio laicorum ad altare*«, 11. VII. 1992., *Acta Apostolicae Sedis*, god. 86, Città del Vaticano, 1994., str. 541.

⁹³ Pitanje je glasilo: »*Utrum inter munera liturgica quibus laici, sive viri sive mulieres, iuxta C.I.C. can. 230, § 2 fungi possunt, adnumerari etiam possit servitium ad altare.*« PONTIFICIUM CONSILIUM DE LEGUM TEXTIBUS INTERPRETANDIS, »Responsio ad propositum dubium *Utrum in munera de servitio laicorum ad altare*«, str. 541.

Značajnija nastojanja za reformom bila su prisutna na XII. redovitom općem zasjedanju Biskupske sinode održane od 5. do 26. listopada 2008. godine, pod pontifikatom Benedikta XVI., na temu *Riječ Božja u životu i poslanju Crkve*. Na Sinodi se, između ostalog, raspravljalo i o mogućnosti da žena vrši stalnu službu čitača te je *praepositio* br. 17 naslovljen »Služba Riječi i žene«. ⁹⁴ Sinodalni oci posebno su naglasili nezamjenjivu ulogu žena u prenošenju vjere te su iznijeli svoje nadanje da se stalna služba čitača omogući i ženama. Međutim u Postsinodalnoj apostolskoj pobudnici *Verbum Domini* pape Benedikta XVI., objavljenoj 11. studenoga 2010., nema spomena o navedenom prijedlogu. Doduše u br. 58 ističe se da je služba čitača u latinskom obredu laička služba te je naglasak stavljen na važnost stvarne prikladnosti kandidata za službu čitača kao i važnost njegove pripreme i formacije za vršenje službe. ⁹⁵

Posljednje nastojanje oko promjene kan. 230, § 1, koje je očito imalo utjecaja na zakonodavnu aktivnost rimskog prvosvećenika, jest održano izvanredno zasjedanje Biskupske sinode posvećene Amazoniji, od 6. do 27. listopada 2019., u čijim se zaključcima ističe, doduše na općenit način, da je za mjesnu Crkvu hitno da se službe unapređuju i dodjeljuju muškarcima i ženama te da se Crkvu krštenih muškaraca i žena mora učvrstiti promicanjem službe kao i svijesti o dostojanstvu krštenja. ⁹⁶ Papa Franjo poziva se upravo na taj dio *Završnog dokumenta* održane Biskupske sinode, pojašnjavajući prefektu Kongregacije za nauk vjere, kardinalu Luisu Ladariji Ferreru, razlog vlastite zakonodavne aktivnosti glede reforme kan. 230, § 1. ⁹⁷

3.2. *Novina motuproprija Spiritus Domini*

Papa Franjo proglasio je 10. siječnja 2021. godine Apostolsko pismo u obliku motuproprija *Spiritus Domini* kojim je reformirao odredbu kan. 230, § 1 te je odredio da odredba stupa na snagu istog dana. ⁹⁸ Navodeći da je prethodno čuo mišljenje mjerodavnih Dikasterija rimske kurije, papa Franjo izmijenio je kan. 230, § 1 Zakonika kanonskog prava na sljedeći način: »Laici, koji imaju dob i vrline određene odlukom biskupske konferencije,

⁹⁴ Usp. SYNODUS EPISCOPORUM, »La parola di Dio nella vita e nella missione della chiesa«, br. 17, *Bollettino XII Assemblea Generale Ordinaria del Sinodo dei Vescovi*, 5. – 26. X. 2008., dostupno online URL: https://www.vatican.va/news_services/press/sinodo/documents/bollettino_22_xii-ordinaria-2008/01_italiano/b37_01.html (zadnje posjećeno 1. lipnja 2022.).

⁹⁵ Usp. BENEDIKT XVI., *Verbum Domini – Riječ Gospodnja. Postsinodalna apostolska pobudnica Svetoga Oca Benedikta XVI. biskupima, svećenicima, posvećenim osobama i vjernicima laicima o Riječi Božjoj u životu i u poslanju Crkve*, Zagreb, 2011.

⁹⁶ Usp. SINODO DEI VESCOVI, SINODO SPECIALE PER LA REGIONE PANAMAZZONICA, »Amazzonia: nuovi cammini per la Chiesa e per un'ecologia integrale. Documento finale«, n. 95, 26. X. 2019., Vaticano, dostupno online URL: https://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20191026_sinodo-amazzonia_it.html#a_Chiesa_ministeriale_e_nuovi_ministeri (zadnje posjećeno 8. travnja 2022.).

⁹⁷ Usp. PAPA FRANCESCO, »Lettera al Prefetto della Congregazione per la Dottrina della Fede circa l'accesso delle donne ai ministeri del Lettorato e dell'Accolitato«, dostupno online URL: https://www.vatican.va/content/francesco/it/letters/2021/documents/papa-francesco_20210110_lettera-donne-lettorato-accolitato.html (zadnje posjećeno 8. travnja 2022.).

⁹⁸ Usp. PAPA FRANCESCO, »Lettera Apostolica *Spiritus Domini* in forma di Motu proprio del Sommo Pontefice Francesco, sulla modifica del can. 230 § 1 del Codice di Diritto Canonico circa l'accesso delle persone di sesso femminile al ministero istituito del Lettorato e dell'Accolitato«, 11. I. 2021., *L'Osservatore Romano*, god. 161, br. 7, Città del Vaticano, 2021., str. 10.

mogu se po propisanom bogoslužnom obredu za stalno uzeti u službe čitača i akolita; ipak, to podjeljivanje služba ne daje im pravo na crkveno uzdržavanje ili naknadu.«⁹⁹ Dakle, iz dosadašnje odredbe izbrisana je riječ *virii* (»muškarci«), čime je otvorena mogućnost da žene obnašaju stalne službe čitača i akolita te je ujedno uklonjena jedina odredba o nejednakosti vjernika laika na temelju spola u odnosu na crkvene službe.

Istog dana papa Franjo uputio je prefektu Kongregacije za nauk vjere spomenuto *Pismo* u kojem jasno razlikuje stalne službe (*ministeria instituita*) od službi koje se temelje na sakramentu svetog reda (*ministeria ordinata*) te ponavlja kako Crkva nema nikakve ovlasti podijeliti svećenički red ženama.¹⁰⁰ Pozivajući se na povijest Crkve i razvoj službi koje su vjernici obnašali na temelju općeg svećeništva, kao i na značajnu reformu Pavla VI., papa Franjo navodi da je podjeljivanje stalne službe prethodilo pripremanju za primanje svetog reda, iako su se ujedno stalne službe čitača i akolita mogle podjeljivati drugim prikladnim vjernicima muškarcima. U konkretnom životu Crkve problematika se uočavala upravo u tom drugom vidu, odnosno neznatnoj primjeni odredbe u mjesnoj Crkvi.

Nakon proglašenog motuproprija očekivalo se da će se pristupiti prilagodbi liturgijskog obreda primanja u stalnu službu čitača i akolita, kako je papa Franjo najavio u *Pismu* prefektu Kongregacije za nauk vjere.¹⁰¹ Međutim, Kongregacija za bogoštovlje i disciplinu sakramenata uputila je 24. svibnja 2022. godine predsjednicima biskupskih konferencija *Pismo* u kojem ističe da se u ovom trenutku neće objaviti *editio typica altera* Rimskog pontifikala, a da se kod postavljanja stalne službe čitača i akolita liturgijskim obredom pripazi na gramatički rod u slučaju da se službe podjeljuju osobama ženskog spola.¹⁰²

3.3. *Krajevno pravo*

Papa Franjo određuje da je zadaća biskupskih konferencija vlastitim odredbama utvrditi odgovarajuće kriterije za razlučivanje, ali i formaciju kandidata za službe čitača ili akolitata. Posebno je zanimljivo da se Papa poziva na motuproprij *Ministeria quaedam*, ostavljajući mogućnost biskupskim konferencijama da mogu uspostaviti i druge službe uz prethodno odobrenje Svete Stolice, a sukladno potrebama evangelizacije na njihovom području.¹⁰³ Jasno se sada ističe obveza biskupskih konferencija da, osim propisivanja

⁹⁹ Prijevod autora sukladno službenom prijevodu *Zakonika kanonskoga prava* iz 1983. uz izostavljanje riječi »muškarci«. Za tekst motu proprija *Spiritus Domini* na hrvatski jezik također vidi: *Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije*, god. 20, br. 1, Zagreb, 2021., str. 3. Naime, riječ je o prijevodu slobodnijeg stila.

¹⁰⁰ Usp. PAPA FRANCESCO, »Lettera al Prefetto della Congregazione per la Dottrina della Fede circa l'accesso delle donne ai ministeri del Lettorato e dell'Accolitato«.

¹⁰¹ »La Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti provvederà all'attuazione della suddetta riforma con la modifica dell'*Editio typica* del *Pontificale romanum* ovvero del "*De Institutione Lectorum et Acolythorum*"«. PAPA FRANCESCO, »Lettera al Prefetto della Congregazione per la Dottrina della Fede circa l'accesso delle donne ai ministeri del Lettorato e dell'Accolitato«.

¹⁰² Usp. CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, »Lettera ai presidenti delle conferenze dei vescovi circa alcuni chiarimenti sul rito di istituzione di lettori, accoliti, catechisti«, 24. V. 2022., Città del Vaticano, dostupno *online* URL: <http://www.cultodivino.va/content/cultodivino/it/documenti/lettere-circolari/chiarimenti-sul-rito-di-istituzione-dei-ministeri.html> (zadnje posjećeno 10. lipnja 2022.).

¹⁰³ Usp. PAPA FRANCESCO, »Lettera al Prefetto della Congregazione per la Dottrina della Fede circa l'accesso delle donne ai ministeri del Lettorato e dell'Accolitato«; MQ, *Uvod*.

kriterija sposobnosti, imaju i obvezu odrediti programe za formaciju kandidata već prema potrebama osoba i mjesta.

Budući da opće pravo ostavlja široki prostor krajevnom pravu u reguliranju liturgijskih službi laika, promijenjena odredba svakako predstavlja poticaj za biskupe da na razini biskupske konferencije, ali i vlastite partikularne Crkve, donesu nove i konkretnije odredbe napose o formaciji laika za liturgijske službe, kriterijima za odabir kandidata te crkvenom uzdržavanju ili nagradi. Hrvatska biskupska konferencija nije donijela nove odredbe o kriterijima za razlučivanje kandidata za stalne službe kao ni odredbe glede njihove formacije (početne i trajne). S obzirom da dopunska odredba iz 1994. godine izričito spominje riječ »muževi laici«, krajevno pravo nije usklađeno s općom odredbom.

Zaključak

Motuproprij *Spiritus Domini* na tragu Drugoga vatikanskog koncila, ali i ranokršćanske tradicije Crkve, novi je poticaj da se u Crkvi prouče stvarne potrebe liturgijskih službi na razini biskupija i da se vjernicima laicima, kako muškarcima tako i ženama, i na taj način omogućiti izvršavati svoje krsno poslanje na službu i služenje Crkvi. Papa Franjo nakon proglašenja reforme kan. 230, § 1, u više je navrata podsjećao i nastojao da se na razini biskupskih konferencija provede i aktualizira nova odredba kako bi se otklonila nedovoljna otvorenost liturgijskih službi koje pripadaju Kristovim vjernicima laicima.

Opće pravo uistinu ostavlja širok prostor krajevnom pravu u reguliranju liturgijskih službi laika, a promijenjena odredba predstavlja poticaj za biskupe u našim hrvatskim okolnostima da na razini biskupske konferencije, ali i vlastite partikularne Crkve, donesu nove detaljnije odredbe usklađene s općom odredbom. Vidljiv nedostatak laika u obavljanju liturgijskih službi u našoj mjesnoj Crkvi može biti posljedica nedostatnog poznavanja konkretnih mogućnosti, ali i slabog normativnog okvira. Primjer dobrog nastojanja možemo uočiti kod Talijanske biskupske konferencije. Ususret sinodalnom hodu, a u skladu s proglašenom novinom pape Franje, Talijanska biskupska konferencija donijela je određene smjernice o stalnoj službi čitača, akolita i katehista *ad experimentum* za trogodišnje razdoblje za recepciju promijenjene odredbe i za usklađivanje prakse na području biskupske konferencije.¹⁰⁴ U navedenoj *Noti* prikazuju se vlastite zadaće pojedine službe, put odabira kandidata, specificirani su kriteriji razlučivanja te se pozivaju biskupi da vlastitim odredbama uredi mnogostruke načine prikladne formacije vjernika laika.

Liturgijski čini doista »pripadaju čitavom Tijelu Crkve te ga očituju i na nj se odnose; ali pojedine njegove udove dosežu na različit način, prema raznolikosti staleža, službi i djelatnog učešća«¹⁰⁵. Vjernici laici kao i opće svećeništvo pozvani su na suradnju s ministrijalnim svećeništvom, uvijek s prisutnom živom svijeću da je crkvena služba prvotno

¹⁰⁴ Usp. CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, »Nota *ad experimentum* per il prossimo triennio 'I ministeri istituiti del lettore, dell'accollito e del catechista per le Chiese che sono in Italia'«, 5. VI. 2022., Roma, dostupno *online* URL: <https://www.chiesacattolica.it/wp-content/uploads/sites/31/2022/07/13/NotaMinisteri.pdf> (zadnje posjećeno 7. rujna 2022.).

¹⁰⁵ SC 26.

služenje te da službe vjernika laika postoje u zajednici i za zajednicu.¹⁰⁶ Vjernicama laikinjama, koje su prepoznate i isticane kao navjestiteljice i prenositeljice vjere od samog crkvenog učiteljstva, reformom je otvoren pristup stalnim službama čitača i akolita uz prepoznatljivost i poziv pastira za aktualizacijom služenja.

SUMMARY

HISTORICAL-LEGAL ASPECT OF THE PERMANENT OFFICE OF READER AND ACOLYTE (CAN. 230, § 1)

*The participation of lay person in the consecration service of the Church has its basis in baptism and confirmation, and for many also in marriage. The paper attempts to present a brief historical overview of the origin of the offices of reader and acolyte from early Christian sources, their availability to lay person, up to the gradual exclusion and passive position of laics in the Church. Around the fourth century, the liturgical services of readers and acolytes gradually became one of the lower offices, as a mandatory step towards priestly ordination. By renewing the image of the Church, the Second Vatican Council made changes in the position of lay person. The turn from clericalism and the passive role of lay person towards their participation in Christ's threefold service, mission and indispensable task in the Church is visible in the documents of the Second Vatican Council (especially SC, LG, AA), which significantly influenced the drafting of the new Code of Canon Law. In the paper, the author analyzes the provision of the Code of Canon Law (from 1983) on the permanent offices of reader and acolyte, which are assigned to lay men according to the prescribed liturgical rite (can. 230, § 1). In various ways, justification was sought for the exclusion of women from the permanent service of readers and acolytes. However, there is no sufficient justification for such exclusion in the theological and legal interpretations, and one can rise a question of unjustified discrimination. Seeing the need of the Church, on January 10, 2021, Pope Francis proclaimed the *Motu Proprio Spiritus Domini Apostolic Letter*; by which he changed the provision of can. 230, § 1, and consequently opened the possibility that the permanent offices of readers and acolytes may be assigned to laics, whether men or women.*

KEY WORDS: *consecration service of the Church, permanent service, reader, acolyte, lay person, Spiritus Domini*

¹⁰⁶ Usp. ChL, br. 20.